

Okul öncesi ve ilkokul çocuklarına yönelik Çocuk Edebiyatı

Kemal Yalçın

Çocuk edebiyatı çocuksu, çocukça edebiyat demek değildir. Çocuk edebiyatı, estetiğin ölçütlerine uyar, edebiyatın temel özelliklerini içerir. Çocuk edebiyatı, çocuktaki beyin gelişimiyle ve beyin işleyişiyle uyumlu olmalıdır. Çocuk, hiçbir zaman kendinin çocuk yerine konduğunu hissetmemelidir.

BEYNİN YAPISI, İŞLEYİŞİ VE ÖĞRENME

1. Çocukta beyin gelişimi, öğrenme ve dil edinimi

Öğrenmenin, düşünmenin, hafızanın, duyguların, algıların, kişiliğin merkezi beyindir. Beyin bütün vücudu aralıksız kontrol eder, hayatın devamını sağlamaya çalışır. İnsan ruhu, canlı insan beyninin bir fonksiyonudur. İnsanla birlikte ruh da ölür.

Edebiyat, sanat doğrudan beyin merkezlidir.

İnsan doğuştan getirdiği milyarlarca beyin hücresiyle yaşamın tüm ihtiyaçlarını yerine getirir. Her gün yüz bin kadar beyin hücresi ölür, 10-15 bin kadar beyin hücresi yenilenir. 0-6 yaş dönemi çocukta en hızlı beyinsel gelişmelerin olduğu dönemdir. Çocuk, 6 yaşına geldiğinde, kişiliğinin % 60-70'ini kazanmış ya da şekillendirmiştir. Bu nedenle okul öncesi hayat insan hayatının en önemli dönemidir.

2. Konuşma ve görme mekanizmalarının gelişiminde edebiyatın önemi

Çocukta önce konuşma mekanizması gelişmeye başlar.

Çocuk, 6 aylıkken dilin dilini, anadilinin temel fonemlerini öğrenmeye başlar. Konuşma mekanizması 0-3 yaş arasında tamamlanır. 0-3 yaş döneminde dilin fonemlerini kazanmayan bir çocukta dil gelişimi sağlıklı olamaz.

Çocuk dili öğrenmez, dili edinir.

Bu nedenle çocukla doğru, tam ve anlaşılır konuşulmalıdır.

Aynı zamanda çocuk konuşturulmalıdır.

Konuşma mekanizması ile birlikte görme mekanizması da gelişir. Bu nedenle çocukta konuşma ile görme mekanizmalarının gelişiminde renkli, resimli kitaplar, masallar, insan ve hayvan öyküleri önemli yer tutar.

3. Öğrenmede merak, istek ve ilginin önemi

Öğrenme beyindeki sinaptik bağlantılarla olur. Bir beyin hücresinin ortalama 10 bin beyin hücresi ile bağlantısı vardır.

Unutma sinaptik bağlantıların çözülmesi ya da yok olması demektir.

İstek, merak, ilgi, sevgi sinaptik bağlantıların sağlam ve kalıcı olmasında önemli rol oynar. Merakla öğrenilen bilgi geç unutulur.

Bu nedenle çocuk edebiyatı öğrenmede çok önemli yer tutar.

Çocuk edebiyatı çocukta merak, ilgi uyandırmalıdır.

OKUL ÖNCESİ ÇOCUK EDEBİYATI

1. Edebiyat ve çocuk edebiyatı

Sözlük anlamıyla edebiyat duygu, düşünce ve hayallerin söz ve yazı ile güzel ve etkili bir şekilde anlatılması sanatıdır. Çocuk edebiyatı da genel anlamıyla duygu, düşünce ve hayallerin çocukların dünyasına uygun söz ve yazıyla güzel ve etkili şekilde anlatılması sanatıdır.

Çocuk edebiyatı çocuksu, çocukça edebiyat demek değildir.

Çocuk edebiyatı, estetiğin ölçütlerine uyar, edebiyatın temel özelliklerini içerir. Çocuk edebiyatı, çocuktaki beyin gelişimiyle ve beyin işleyişiyle uyumlu olmalıdır.

Çocuk dünyayı bütünlüklü görür. Önce ağacı, daha sonra dalları ve yaprakları görür ve anlar. Çocuklar dünyayı renkli, canlı algılar.

Çocuklar altı yaşına kadar hayal ile gerçeği ayıramaz. Bu nedenle çocuklara gerçek dışı olaylar gerçekmiş gibi anlatılmamalıdır.

Dil gelişimi doğrudan doğruya içinde yaşadığı kültürel çevre ile bağlantılıdır.

2. Çocukların gelişim süreci ve bu sürece uygun kitaplar

Çocuk Edebiyatının temel sorumluluğu çocuklara resim ve dilin anlatım olanaklarıyla ve sanatçı duyarlılığıyla kurgulanmış yeni yaşantılar sunmaktır. Çocuklar adına üretilen yayınlar çocuk-edebiyat-sanat etkileşiminin olumlu yönde geliştirici nitelikte olmalıdır.

Çocuk kitapları yazan yazarlar kendi inandıkları, bildikleri doğruları tek doğru olarak çocuğa belletmeyi amaçlamaları yanlıştır

Sanatçının ve sanatın amacı beyin yıkamak değil, özgür düşünen, kişilikli, sağlıklı beyinsel gelişime yardımcı olmaktır. “Benim bildiğim tek doğrudur,” anlayışıyla yazılan bir kitap edebi bir eser kabul edilemez. Böyle kitaplar propaganda ve beyin yıkama aracı olabilirler. Bir konuda kesin bilgiler aktarmak edebiyatın değil, ders kitaplarının işidir.

3. Okul öncesi ve ilkokul dönemi çocuk kitapları için önemli ölçütler

a) Dil

Çocuk kitaplarında yalın, arı bir dil kullanılmalıdır. Cümleler olabildiğince kurallı cümle olmalıdır. Devrik ve sonu getirilmemiş tümceler bu yaşlara göre değildir. Öykülerde kısa tümceler ve çocuğun anlayabileceği sözcükler kullanılmalıdır. Çocuk kitaplarının dili çocuğun yaşına uygun olmalıdır. Öykü kulağa hoş gelen bir üslupla yazılmalıdır; dilin iç melodisine, ses uyumuna dikkat edilmelidir, çünkü okul öncesi eğitimde öyküler yüksek sesle çocuğa okunacaktır.

b) Konu

Çocuk edebiyatında konu çocuğun yaşına, beyinsel gelişiminin özelliklerine uygun olmalıdır. Çocuk kitaplarında çocuğa görelilik önemlidir. Konular sevgi, kardeşlik, dostluk, yardımlaşma, çalışkanlık, hoşgörü, farklılıklara saygı, barış kültürü, cesaret, umut gibi olabilir. Ölüm, boşanma, savaş, çevre sorunları ve benzeri olaylar konu olarak okul öncesi kitaplara girmiştir. Burada dikkat edilecek nokta bunları çocuğu üzmeden, umut vererek işlemektir.

c) Karakter

Çocuk kitaplarında kişiler, kahramanlar inandırıcı olmalıdır. Uydurma tipler, çocukta kuşku uyandıran kişilikler kitabın inandırıcılığına zarar verir. Ayrıca çocuk, kahramanla özdeşleşebilmelidir. Ancak kahramanların nitelikli olması gerekir.

d) Tema

Öykülerin ana fikri çocuğa göre olmalıdır. Örneğin tembellik, söz dinleme, yaramazlık gibi temalar çocuğa göredir; çünkü bunlar çocuğun yaşadıklarını içerir. Bu nedenle de onun kolayca algılayabileceği bir nitelik taşırlar.

e) Kurgu

Kurgu öykünün akışını belirler. Kurguda sebep sonuç ilişkisi vardır. Olayların neden öyle geliştiğini açıklar. Çocuk öykülerinde merak uyandıran bir girişten sonra olay ilginç bir biçimde anlatılmalı ve sonuca varılmalıdır.

f) Üslup

Yazarın üslubu çok önemlidir. Her yazarın bir üslubu vardır. Kimi yazar öyküyü kahramanın ağzından, “ben anlatıcı” olarak, kimi de üçüncü kişi gibi “o anlatıcı” olarak anlatır. Bazı yazarların şiirsel bir dili vardır. Çocuk edebiyatında kafiye, ses uyumu, melodi önemlidir. Kafiye, ses uyumu, dilin iç melodisi

çocuğun dinlediği ya da okuduğu öykünün aklında kalmasına yardımcı olur. Çocuk kitaplarında dil su gibi akmalı, kelimeler dile takılmamalıdır.

g) Çocuk edebiyatında resim ve çizimlerin yeri ve önemi

Çocuk kitaplarında resim ve çizimler çok önemlidir. Resim öyküyü tamamlayıcı nitelikte olmalıdır. Ayrıca öyküye sadık kalmalıdır. Çocuğun kavrayacağı nitelikte olmalı, görsel estetik taşınmalıdır. Uyduruk, baştan savma, estetikten yoksun resim, çizgi ve fotoğraflar çocuğun kitaptan soğumasına yol açar. Çocuk, hiçbir zaman kendinin çocuk yerine konduğunu hissetmemelidir.

ÇOCUK KİTAPLARINDA ÖZ VE BİÇİM İLİŞKİSİ

Çocuk kitaplarında öz ve biçim ilişkisi çok önemlidir. Çocuk kitaplarının boyutları, kitap baskı tekniği ve baskı kalitesi çocuğun beyin gelişimine uygun olmalıdır. Kitaplarda kullanılan kâğıdın cinsi, rengi ve kalınlığı çocukların yaşlarına, bilgi ve becerilerinin gelişimine uymalıdır.

1. Ciltleme tekniği: Okul öncesi dönemde çocuklar kitapları yırtmak isterler. Yırtmak çocuk için aynı zamanda bir oyundur. Bu nedenle kâğıt kalınlığı ve cinsi kolay yırtılmayan cinsten olmalıdır. Kitap ciltleri yapıştırma değil, dikişli olmalıdır. Kitap kapakları mümkün olduğunca kalın mukavvadan olmalıdır.
2. Harf karakterleri ve büyüklükleri, satır aralarının genişliği çocuğun yaşına, görme mekanizmasının gelişimine uygun olmalıdır.
3. Sayfa düzeni, resimlerin sayfaya yerleştirilmeleri, çocukta merak uyandıracak biçimde olmalıdır. Resimler kaliteli olmalı, renkler cıvıl cıvıl, bahar renkleri gibi canlı olmalıdır.

ÇOCUK KİTAPLARININ İSİMLERİ

Çocukların adları gibi, çocuk kitaplarının adları çok önemlidir. Çocuklar altı yaşına kadar hayal ile gerçeği ayıramadığı için özellikle okul öncesi kitapların başlıkları somut olmalıdır. Çocuklar kitapları seçerlerken önce kitabın kapağına, kitabın adına ve kitabın adının yazıldığı harf karakterine bakarlar. Çocuklar kitabın kabını beğenirse, iç sayfalarına bakar, konusu ile ilgilenir.

Bu konuda kendi deneyimlerimi ve gözlemlerimi kısaca anlatmak istiyorum. Bugüne kadar iki dilli sekiz çocuk kitabı yayınladım. Bu kitapları çocuklara sunuyorum. Çocuklar bazı kitaplarıma az ilgi gösteriyorlar. Bunun üzerine öğretmenlik yaptığım ilkokullarda her sınıfta kitaplarımı gösterdim. “Bu kitapların fiyatları aynı. İçerisinde ne olduğuna bakmadan hangi kitabı alırsınız?” diye sordum. Öğrencilerim genellikle başlığı anlaşılmayan kitaplarıma ilgi göstermediler. Örneğin, “Uçurtmam Bulutlara Takıldı” başlığını çoğu öğrenci anlamadı.

“Minarede Bir Kuş Var” başlığını koyarken “Minarede Bir Kuş Var / Kanadında gümüş var” türküsünü düşünmüştüm. Halbuki öğrencilerim bu

türküyü duymamıştı. Dolayısıyla başlığı kendime göre koyarak yanlış yapmışım. “Yavrusunu Arayan Kuş” başlığını öğrencilerimin çoğu sevdi. Çünkü somuttu.

Okul öncesi ve ilkokul birinci ve ikinci sınıf çocukları için bir sincap öyküsü yazmışım. Kitabımı birinci sınıf öğrencilerime okudum. Bu kitap için düşündüğüm başlıkları tahtaya yazdım: “Yavru Sincap’ın Cevizleri”, “Küçük Sincap ve Cevizler”, “Yavru Sincap ve Karga”, “Yavru Sincap”

“Çocuklar okuduğum bu öyküye göre bu dört başlıktan hangisi sizin hoşunuza gitti?” diye sordum. Pek ses çıkmadı. Sevgi isimli öğrencim parmak kaldırdı. “Öğretmenim, bu kitabın adı Yavru Sincap’ın Rüyası olsun,” dedi. Sınıftaki çocuklar Sevgi’nin önerisini alkışladılar. Diğer okullardaki öğrencilerime de aynı başlıkları sundum. Sevgi’nin başlığı hep birinci geldi. Benim başlıklarımı pek beğenen olmadı. Böylece kitabın ismini Yavru Sincap’ın Rüyası koydum.

Yazmayı düşündüğüm birkaç öyküyü önce öğrencilerime anlattım. İlgilerini çekmedi. Ben de yazmadım. Bir öyküyü kendime göre kurgulamışım. Bir öğrencim, “Öğretmenim burada abartma var!” dedi. Farkına varmamışım. Bu ağır eleştiriden sonra kurguyu değiştirdim.

Yetişkin bir insanın çocukların dünyasına göre yazması zor oluyor. Bu zorluğu çocuklarla konuşa konuşa aşmaya çalışıyorum. Öğrencilerim bana çok şey öğretiyorlar.

ÇOCUĞUN GELİŞİM EVRELERİ

Eğer Çocuk Edebiyatı çocuklara uygun duygu ve düşüncelerin sözlü ya da yazılı bir şekilde güzel ifade edilmesi olarak tanımlanıyorsa çocuk kavramını açmak gerekiyor. Çocuk kavramı artık 0-18 yaş olarak belirtiliyor. Yani, bebekler ve gençler de çocuk kapsamı içindedir. Çünkü çocuk gelişen ve olgunlaşan bir varlıktır. Bu gelişme ve olgunlaşma doğumdan başlayıp yetişkin olana dek sürüyor. Elbette bebekler ve gençler çok farklıdır. İşte çocuk edebiyatını zor kılan da budur. Çocuklar her gelişim devresinde farklı duygu ve düşünceler sergiler:

0-6 yaş: okul öncesi dönemi

1-3 yaş: bebeklik dönemi

3-6 yaş: okul öncesi çocuklar

7-9 yaş: ilkokul masal dönemi

10-13 yaş: serüven dönemi

14-17 yaş: gençlik dönemi

Okul öncesi dönem:

1. 0-1 yaş

2. 1-2 yaş

3. 3-6 yaş

Okul dönemi:

4. İlkokul 1. sınıf

5. İlkokul 2. sınıf

6. İlkokul 3. sınıf
7. İlkokul 4. sınıf

ÇOCUĞU KİTAPLA NE ZAMAN TANIŞTIRMALI?

Uzmanlar çocuk anne karnındayken bile ona kitap okunabileceğini söylüyorlar. Okunanı anlamaz elbette, ama okuma ritminin getirdiği ahengi algılayabilir, diyorlar. (Machado, 1990) Çocuk doğar doğmaz sesleri bir yetişkin kadar duyar. (Crystal, 1986) Örneğin görme böyle değil. Dinleme ise duymaktan farklıdır. Dinleme alıştırmayla gelişir. Çocuğun anadilini öğrenmesi için dinleyebilmesi gerekir. Dinlemeyi öğrenmesini sağlamak maksadıyla ona, daha konuşmaya başlamadan önce de öykü anlatılabilir.

0-1 yaş: Bu dönemdeki bebek gereksinimleri giderilmişse mutludur ama ilgi bekler. Konuşamaz, ama dinler. Ona, o anda uydurduğunuz kısacık bir öyküyü bile anlatabilirsiniz. Dediğinizi anlamaz, ama öyküde tekrarlar varsa, sesiniz de yumuşaksa sizi severek dinler. Önemli olan dinleme alışkanlığı kazanmasıdır.

1-2 yaş: Çocuğun benliğinin gelişmeye başladığı devredir. 1 yaşında konuşamaz, ama kelime dağarcığı oluşmaktadır. 2 yaşa doğru tümce kurmaya, bir sayfadaki resimlerin neler olduğunu tanımaya başlar. Ancak bu yaşta daha kitabın ne olduğunu bilmez, eline aldığı kitabı yırtmak ister. Yırılmayan bez kitaplar, plastik kitaplar, tahta ya da karton kitaplar bu yaşa göredir. Her sayfasında tek bir resim olan kitaplar daha uygundur.

Çocuk konuşmayı öğrendikten sonra başı sonu olan bir öykü okunabilir. Bu yaştaki çocuk için en iyisi bir deftere resim yapıştırarak yapılan kitaplardır. Resimde neyi tanıyabiliyor ve seviyorsa onların resimlerinden oluşan bir defter-kitap yerinde olur. Yırtılsa da kimse üzülmez. Bu yaştaki çocuğa kitap okurken onu ya kucağımıza almalı ya da yanımıza oturtup ona sarılarak okumalı, anlatmalıyız.

3-6 yaş arası çocuklar: Çocuk bu çağda bağımsız olmak, bazı şeyleri kendi başına yapabildiğini göstermek ister. Elini yıkamak, giyinmek, yemeğini yemek gibi. Ancak okul öncesinde okumayı beceremediği için bu iş yetişkinlere kalmıştır. Ama bu iyi yapılmazsa çocuk zamanla kitaplardan soğur. Okumaya çocuğun dikkatini topladığından emin olup öyle başlamalı. Öyküyü okurken tiyatrodan oynar gibi, canlı ses tonları kullanılmalı. Daha doğrusu, okumaktan çok anlatıyor gibi olmalıdır. Bu dönem gerçekçi dönem diye tanımlanmıştır. Çünkü çocuk bu yaşta günlük olaylarla ilgilenir. Evin dışında bir dünya olduğunu öğrenir.

Okul, öğretmen, manav, komşu ve çevresinde gördüğü hayvanlar ona ilginç gelir. Örneğin bir kedinin süt içişi bu yaştaki çocuk için harika bir olaydır!

Ancak gerçekte hayali şeylerin arasındaki farkı bilmez. Bunları birbirine karıştırır.

3-6 yaş arasındaki çocuk artık dilin kurallarının büyük bir kısmını öğrenmiştir. Düzgün dil kullanmak çocuğun edindiği dil becerisini geliştirir ve pekiştirir. Bu yaştaki çocuk tekerlemeleri, kafiyeli deyişleri çok sever. Ancak dikkati çabuk dağılır. Öyküler kısa ve hareketli olmalı, kısa zaman dilimi içinde geçmelidir. Bu dönem çocuğun fiziksel olarak hızla büyüdüğü ve faal olduğu bir devirdir. Dinlerken hep kıpır kıpırdır. Bu nedenle de öyküler kısa tutulmalıdır. Çocuk dinlerken el çırparak, el sallayarak katılabilirse dikkati dağılmaz ve daha uzun süre dinleyebilir. Çocuk bu dönemde öyküyü radyodan, ses bandından kolayca takip edemez. Bir tümce kaçsa dikkati dağılır. Bu nedenle de kitapta göreceği resimler önemlidir. Resimler hem anlamaya yardımcı olur, hem de dikkatini tutmaya yarar. Ayrıca çocuk dinlemiş olduğu bir öyküyü resimlere bakarak tekrar okuyabilir.

ÇOCUKLARA NEDEN KİTAP OKUMALI?

Çocuk önce emekler, sonra yürür. Önce ses çıkarır, ağlar, sonra konuşur. Aynı şekilde çocuk önce dinler, sonra okur. Çocuğun okumasını istiyorsak, dinleme alışkanlığı edindirme yolunun kitap okumaktan geçtiğini unutmamalıyız. Çocuğun ileride okumayı sevmesi için ona bol bol kitap okumalı. (Russel, 2007) Bunun yaşı yoktur. Ne kadar erken başlanırsa alışkanlık yaratabilme o kadar kolay olur.

İleride okulda başarılı olması için de ona kitap okumalıyız. Okul başarısı okumaktan ve okuduğunu anlamaktan geçer. Çocuğun okuma alışkanlığı varsa ders kitaplarını da okuyacak ve anlayacaktır. Bu da başarısına katkı sağlar. Okuma bir öğrenme aracıdır. Kısacası, çocuğun başarılı olması isteniyorsa okul öncesinde ona bol bol kitap okunmalıdır.

Çocuklar 3-6 yaş arası dönemde kitap okuma faaliyetinden neler öğrenirler?

- Kitapların bir öyküyü anlattığını,
- Kitapların önü arkası olduğunu ve öykülerin başı sonu olduğunu,
- Sayfadaki işaretlerin yazı olduğunu,
- Okumanın soldan sağa doğru olduğunu,
- Resimlerin de öyküyü anlattığını,
- Öykülerin uydurulmuş olduğunu ama bazılarının gerçek şeyleri anlattığını,
- Öykülerin bazılarının acıklı, bazılarının komik, bazılarının heyecanlı olduğunu öğrenirler.

İlkokul çağında çocuk kitapları:

İlkokul 1. sınıftan itibaren çocuk okuma öğrenmeye başlar. Kitaplar çocuğun yaşına ve müfredat programlarındaki ünitelere de uygun olmalıdır. Çocuk kitapları 5 dakikalık, 10 dakikalık, 15 dakikalık öyküler olarak da kurgulanabilir. Öğretmenler okuma saatlerinde bu öyküleri okuyabilir. Hayvan öyküleri, fabllar bu tür öyküler için idealdir. Çocuk kitaplarının üstüne, hangi yaş grubuna uygun olduğu yazılırsa daha iyi olur.

Bu yazımı yazarken, Gülçin Alpöge'nin Eğitim-Sen yayınlarından çıkan yazılarından ve diğer kaynaklardan çok yararlandım. Kendilerine çok teşekkür ederim.

Bochum, 15 Mayıs 2017

Kemal Yalçın

Kaynaklar:

- Gülçin Alpöge, *Okul Öncesi Çocuk Edebiyatı*.
Gülçin Alpöge, *İlköğretim Çocuk Edebiyatı*, Eğitim-Sen Yayınları, 2010
Enver Naci Gökşen, *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008
Sedat Sever, *Çocuk ve Edebiyat*, Ankara, Kök Yayıncılık, 2003
Gülseren Tür ve Ayşe Turla, *Okul Öncesinde Çocuk*, Edebiyat ve Kitap, İstanbul, Ya-Pa, 1999